

Tomislav Zajec

Može li se pisanje podučiti?

Radionice dramskog pisanja na Festivalu hrvatske drame Marulićevi dani (2017. – 2021.)

DRA ME

Početak svakog ciklusa radionica kao i početak svake akademske godine koristim kako bih samome sebi iznova postavio samo jedno pitanje: može li se pisanju zapravo podučiti? A nakon tog pitanja uvijek slijedi i ono još teže uhvatljivo: ako može, kako? Kojim načinima, kojom metodom, kojim sredstvima. Međutim, ni nakon dvaju desetljeća održavanja i vođenja različitih radionica, različitim metodama i sredstvima, još uvijek nisam došao do odgovora koji bi me, ako ništa drugo, barem dostatno umirio. Jedno je potpuno sigurno, bez sumnje nema ni stvaranja. No vrijedi li isto i za samo podučavanje u prostoru umjetnosti? Odnosno, s kolikom je sigurnošću uopće moguće ući u proces aktivnog i konkretnog praćenja nastanka tuđeg umjetničkog teksta? Odgovor do kojeg sam pritom ipak uspio doći više pripada prostoru dobrohotne spekulativnosti nego konkretizacije unutar samoga procesa, a ide prema tome da je jedino mjesto na kojem se mogu susresti i povezati autorska sumnja u potencijal teksta i sumnja u mogućnost podučavanja o istom zapravo samo i isključivo: povjerenje. Ono je osnovni preduvjet za samo stvaranje, komunikaciju nad dramom u nastanku, ali i za sigurnost da je put koji je odabran za tekst, a uvijek je riječ samo o materijaliziranoj mogućnosti u množini rješenja, dobar i najtočniji za određeni materijal, ali i za njegova autora.

Dakako, radionički način rada, pogotovo u smislu kraćih radionica koje pripadaju nekoj vrsti dramatur-

Konačni je cilj svake radionice preko rada na samom tekstu zapravo raditi na autorskim poetikama polaznika

svih ostalih elemenata samoga procesa. Čime dolazimo i do činjenice da krajnji cilj većine umjetničkih radionica zapravo nije, ili barem nije isključivo, umjetnički produkt koji će na njoj djelomice ili u potpunosti nastati. Tako je i na dramskim radionicama mnogo važnije, a u ovom slučaju kroz proces nastanka teksta, osnažiti i afirmirati njezinoga autora tako da metoda kojom je uspostavljen materijal, ili njezine fine prilagodbe ako je riječ o iskusnijim autorima, postanu trajnom svojinom koja može funkcionirati i u kasnijem umjetničkom radu. Dakle, konačan je cilj svake radionice preko rada na samom tekstu zapravo raditi na autorskim poetikama polaznika, kako bi tim ključevima u svojem kasnijem stvaralaštvu raspolagali što autentičnije u odnosu na vlastiti tekst.

Pritom je vrlo značajna još jedna stvar, a koja se tiče lagano uočljive razlike između izvaninstitucionalnog

škog intenziva, sa sobom nosi dodatan izazov u smislu kratkog vremenskog okvira za uspostavu navedenog preduvjeta, odnosno tu je prostor za razvoj povjerenja isprepleten s istodobnim brzim traženjem rezultata te se razvija gotovo paralelno s nastankom samog teksta, pri čemu je materijal koji nastaje na licu mjesta najbolji indikator za procjenu i

Nemalo se puta dogodilo da odvajanje od vlastitog teksta kroz traženja rješenja za nečiji drugi gotovo automatski ponudi put do rješenja vlastite unutarnje dvojbe

podučavanja i onoga u okvirima umjetničke institucije. Radionički pristup razvoju autorskog teksta, a to se neprekidno iznova potvrđuje, mnogo je širi u svojim početnim parametrima koji u velikoj mjeri ovise o profilu samih polaznika, a koji je uvijek i na svim razinama izrazito heterogen. Ponekad čak do te mjere da je vrlo teško uspostaviti dinamiku dramaturškog kolektiva, međutim podjednako je točno da se i najveća raznorodnost može najbolje kompenzirati inicijalnim interesom i visokom motivacijom, a što su ujedno i dva temeljna sidra na koja je neprekidno potrebno ukazivati u onim trenucima u kojima samim polaznicima rad na tekstovima postane napornijim nego što su možda inicijalno pretpostavljali, očekivali ili na kraju i željeli.

Sve su to bile pretpostavke o kojima je trebalo razmisliti, ali i sumnje i strahovi koji su se na različite načine manifestirali prilikom osmišljavanja prve radionice dramskog pisanja na Festivalu hrvatske drame Marulićevi dani u Splitu. Inicijativa za njezinim pokretanjem došla je od dramaturga HNK-a Split i producenta Marulićevih dana Jasena Boke početkom 2017. godine te je uslijedila nakon Jasenove vrlo logične konstatacije kako je Festival hrvatske drame zapravo idealan krov ispod kojega bi se, uz igranje dramskih tekstova, oni trebali i proizvoditi. Dodatan argument svakako je bila i činjenica da izvan institucionalnog okvira Akademije dramske umjetnosti ili zagrebačkih kreativnih radionica, na samom prostoru Dalmacije ne postoji previše prilika za takvu vrstu umjetničkog rada, dok je s druge strane interes stalan i vrlo značajan. Također, ništa manje važna odluka Kazališta bila je da radionica za sve sudionike bude besplatna, čime bi sudjelovanje u tom malom dramaturškom kolektivu zapravo zaista bilo otvoreno svima koji u desetak dana Festivala žele na značajno bliskiji način i vlastitim kreativnošću biti prisutni u njegovom održavanju. Sve su to razlozi zbog kojih nisam previše razmišljao hoću li preuzeti vođenje festivalske dramske radionice, koja je u svoje dosadašnje četiri godine (2017. – 2020.) imala vrlo sličan početni koncept, ali je u svakom novom izdanju svojom unutarnjom dinamikom bila toliko drukčija da imam osjećaj kako svake godine zapravo svi zajedno počinjemo iznova, s uvijek novom i drukčijom kombinacijom neizvjesnosti u ishod i uzbuđenja od nepoznatog.

A upravo spomenuti početni koncept zapravo se ne razlikuje umnogome od organizacije sličnih radionica pisanja, koje za cilj imaju prikupljanje materijala, njegovu konkretnu provjeru kroz analizu te početak strukturiranog usustavljanja narativa, pri čemu se naglasak uvijek stavlja na prepoznavanje individualnih mogućnosti i potreba svakog polaznika u svim etapama rada. Naime, različiti pristupi pisanju dramskog teksta, a njih je moguće samo korigirati i tek vrlo rijetko u potpunosti ispravljati, jer su uglavnom teško odvojivi od samog autorstva, uvijek dovode i do različitih potreba tijekom trajanja same radionice. Tako se vrlo rijetko događa da unutar procesa postoji univerzalni unutarnji ritam rada na tekstovima, koji bi bio idealan ili čak približno točan za sve polaznike istovremeno. Međutim, upravo takve različite potrebe prilikom stvaranja otvaraju i različite pristupe samim tekstovima, što dionicu kolektivnog promišljanja o materijalima čini u svakom smislu zanimljivijom. Upravo je to razlog zbog kojeg je radionica zamišljena tako da u jednom dijelu dana ponudi zajedničku refleksiju o svim tekstovima koji nastaju na radionici, kako bi prije svega došlo do dodatnog poticanja motivacije, ali i još važnije,

Razmišljanje o budućnosti ove dramske radionice zapravo je istovremeno aktivno traženje načina za što boljim i čvršćim integriranjem njezina sadržaja koji kreiraju nadarene dramske autorice i autori

svojevrsnog zaborava vlastitog teksta u aktivnom promišljanju tuđih. Nemalo se puta dogodilo da odvajanje od vlastitog teksta kroz traženja rješenja za nečiji drugi gotovo automatski ponudi put do rješenja vlastite unutarnje dvojbe, tako da je u tom smislu redoviti konzilijarni sastanak o napretku svakog pojedinog teksta često izrazito koristan, a uglavnom i najopušteniji dio samoga procesa.

Drugi dio radionice pripada individualnom, mentorskom radu na svakom pojedinom tekstu, prilikom kojeg se pomnije problematiziraju, a onda i korigiraju eventualni nedostaci ili problemi uočeni u samom tekstu. Takav oblik rada podra-

zumijeva pak sagledavanje različitih ulaza prema tekstu i uvijek nužno pretpostavlja odabir varijante koju autorica ili autor osjećaju najtočnijom za vlastitu dramu. Dakako, ponekad je vrlo teško u kratkom vremenu u kojem nužno nedostaje okvir za temeljitu refleksiju, a pritom dolazi do velike akumulacije različitih ideja iz podjednako različitih perspektiva, odabirati onu koja najviše odgovara

samom tekstu ili početnoj autorskoj ideji. Upravo su zbog toga individualne konzultacije svojevrstna sidrišta koja uzemljuju tekst i pripremaju ga za iduće izlaganje na grupnim susretima. Takvo osnaživanje drame u nastanku to je bitnije što je autor bliže njezinom početku na pravcu razvoja samog materijala, jer se često dogodi da je u širini zavodljivih ideja, ali uglavnom bez pravog uvida u potencijalnu širinu cjeline, moguće zalutati ili se čak potpuno izgubiti.

Takvom kombinacijom radioničkog rada i individualnih korekcija, uz kontinuirano svakodnevno pisanje, nastajali su tekstovi koji su prije svega u svojoj formi vjerno predstavljali i autorske poetike svojih autorica i autora. Od vrijednog sakupljanja i selektiranja radnog materijala te otkrivanja punog potencijala prikupljene građe, pa sve do pažljivo strukturiranog teksta koji je došao do određene točke svojeg narativa, ili čak sasvim blizu kraja. Pritom je nedvojbeno da u smislu kvalitete i nema prevelike razlike između jedne i druge točke na tom pravcu stvaranja drame, već nam ova pretpostavljena širina zapravo samo sugerira zanimljivu različitost pristupa pisanju dramskog testa.

U tom je smislu kroz dramsku radionicu na Marulićevim danima u protekle četiri godine prošlo dvadeset i troje polaznica i polaznika, potpuno različitih profila, životnih iskustava, stupnjeva obrazovanja, sigurnosti u vlastitu umjetničku kvalitetu, a onda dakako i različitih razmišljanja o tome što bi dramski tekst zapravo trebao biti; kako generalno u kontekstu predloška za neku od vrsta izvedbe, tako i za njih same kao autore u okviru vlastitih poetika. Međutim, bez obzira na to radilo se o ljubiteljima kazališta bez velikog spisateljskog isku-

stva, srednjoškolcima i studentima, ili pak afirmiranim autorima, početna želja za pisanjem, kao i pristup samom radu uvijek su bili na vrlo visokoj razini što je sasvim sigurno i posljedica blizine samog Festivala. Organizatori Marulićevih dana svake bi godine učinili sve da se polaznici radionice čitavo vrijeme osjećaju dijelom festivalskih događanja, uključujući i besplatne propusnice za predstave u službenom programu, što je polaznicima dodatno otvaralo potrebu za promišljanjem vlastitih ideja u kontekstu viđenoga. Naime, nijedan autorski rad nije moguće zamisliti izvan konteksta konkretnog vremena i mjesta na kojem nastaje, a onda i postojećih umjetničkih poetika koje ga okružuju, pa je time i buđenje svijesti o sebi kao autoru unutar vlastitog vremena i njegovih umjetničkih karakteristika jedna od temeljnih odrednica pisanja, bilo da se želi ući u umjetnički modalitet vremena ili ga se želi potpuno razglobiti vlastitom poetikom.

Tako je različitost autorskih pristupa ponudila i širok spektar tekstova različitih poetika, ali i žanrova, pri čemu je možda najzanimljivije istaknuti kako mi se kao posebna vrijednost ovih radionica učinila činjenica da je velik broj autora odlučio progovoriti o lokalnim temama, učvršćujući ih u prostor vlastitog iskustva te koristeći pritom lokalne idiome. Iz tog je razloga i prvi primjer drame nastale na radionici dramski tekst Marije Dukić *Radiona*, koji je dobio preporuku za izvođenje od žirija Nagrade Marin Držić za 2018. godinu. Riječ je o vrlo pedantnoj drami duboko profiliranih likova, koji kroz naizgled jednostavan prijateljski trokut otvaraju kompleksne slojeve međusobnih odnosa i tragičnih događaja iz zajedničke prošlosti. ■

DRA ME

MARIJA DUKIĆ: RADIONA / ULOMAK

I. ČIN

Prvi prizor

Automehaničarska radionica. Dva radna stola, kutije, kauč sa strane. Ista scenografija u cijeloj drami. Parkiran Mustang s otvorenom haubom. Nad njim je nagnut Spahija, vidimo ga samo do pasa. Povremeno izvadi zamašćenu krpu iz džepa, pa je vrati. Psuje sebi u bradu. Tu i tamo se nasloni rukama na neki dio automobila i razmišlja o nečemu. Ne vadi glavu ispod poklopca. Desno za stolom radi Mali, kirurški precizno i koncentrirano čisti neki dio na velikom motoru. Odlučnim korakom ulijeće Beci, baca Malome ključeve ne gledajući ga, Mali ih jedva uhvati, a zatim ga u prolazu pljesne po ramenu tako jako da Malome ispadnu ključevi. Dok ih on kupi s poda, Beci se dere u smjeru Mustanga.

Beci: Spahija, triba mi riješit ovaj trap do popodne. Izginit ću do Zagreba, pizda mu ćaćina.

Spahija: Neka te pokopaju kraj Macole, češće ručaj tamo nego doma. Može točno na onoj livadici sa strane di smo se zadnji put popišali.

Beci: Ajde, ne jebi. Oš mi riješit trap ili nećeš?

Spahija: Nema šanse do popodne.

Beci širi ruke i nasmijano prilazi Spahiji.

Beci: Spaki!

Spahija: Nema šanse.

Beci: *(Preklinje.)* Spaki, kume i brate.

Spahija: Nema šanse, Beci, da i oću, neman kad. Uostalom, imaš šta vozit.

Beci: Imam, al Audija više volim. U autu od firme nisam nikad ništa natega, ne serem di ručam. Ti si beskoristan. *(pauza)* Jeba ja mater svoju ako žensko ovo ne bi stiglo napravit do popodne.

Ispod auta mu doleti omanji imbus i pogodi ga točno u gležanj. Beci zajauče, protrlja gležanj i nasmije se. Progovori glasnije.

Beci: Reka sam: jeba ja mater svoju, evo ako i Mali i žensko ne bi ovo napravili prije tebe.

Ispod auta mu dolijeće nešto veći imbus i promaši ga.

Beci: *(Nježno.)* Izgubila si ruku, zlato.

Ispod automobila isklize Maja i pokaže mu srednji prst. Beci ga dotakne svojim srednjim prstom.

Maja: Klošaru jedan mafijaški.

Ukliže natrag i nastavlja raditi bespotrebno bučno. Beci tobož prijekorno odmahuje glavom, podbočivši se rukama ispod raskopčanog sakoa.

Beci: Ko je vidija žensko u radioni, ccc...

Spahija ga munjevito dohvati nekom plastičnom kutijom u

bedro ne gledajući. Beci jaukne.

Beci: Jebo vas divlje tako i agresivne! Vidi se da ste od istoga oca, ne triba vam DNK test. Oćete mi napravit Audija ili nećete?

Spahija: Uzmi službeni.

Beci: Znaš da mi je auto od firme *karavan*, to govno neću vozit jer nisam nečiji sredovječni otac. A bogami neću ni rentalom u Zagreb, ću se sramotit s daruvarskim tablicama isprid poslovnih partnera.

Spahija: Zapitaj se kakve poslovne partnere imaš ako tribaš vozit crnog Audija.

Maja: Građevinska mafija. Vjerojatno im parkinzi ne puštaju druge.

Beci: Da parkinzi.

Maja: Šta?

Beci: Parkinzi.

Maja: Pa tako se kaže.

Beci: Pa šta si uvijek književna tako.

Maja: Aj odjebi. Mali, donesi mi onaj set, pliz.

Mali izlazi. Usput spremi plastičnu kutiju kojom je Spahija gađao Becija.

Beci: Oćete ga riješit?

Spahija: Do šest.

Beci prilazi Spahiji i grli ga čvrsto. Spahija se nevoljko opire i skida ga sa sebe.

Beci: Brate. *(Ljubi ga.)* Prijatelju. *(Stišće ga i grubo tapše po leđima.)*

Spahija: Aj, aj, dobro je, šta me bališ.

Beci: Jebate život, zagrlit te ne smin. Od vrtića si homofobičan. *(Pljesne ga po stražnjici.)*

Maja: Homofoban.

Beci: Ti muči, meštrovica. On je takav jer je nesiguran u svoju muškost kad osjeti moje ruke.

Spahija: Aj, Beci, odjebi. Vidimo se u šest.

Beci: Zlata moja dva lipa meštarska! Ljubi vas Beci. Čao! *Beci izlazi još poletnije nego je ušao. Maja isklize ispod auta nasmijana.*

Maja: Kreten. Svaki put isti kurac.

Spahija: A jebiga, Majo, znaš ga.

Maja: Oćemo stić?

Spahija: Oćemo ako daš ruke.

Maja: Normalno.

Maja uklizava natrag pod auto, šutke ispruži ruku. Spahija pokupi imbuse kojima je gađala Becija i stavi joj ih na dlan.

Naginje se nad motor češući se po glavi.

Spahija: Mali!
Mali: E?
Maja: Kaže se molim.
Mali: Molim.
Spahija: Di su Becijevi ključići?
Mali se vraća i dodaje Maji traženi alat, a Spahiji ključeve.
Maja: Fala.
Mali: Izvolite.
Spahija: Fala. Gotovi smo mi za danas, moš ti slobodno doma. Pozdravi oca.
Mali: Oću, fala. Sutra ne mogu doć, iman kontrolni.
Maja iskliže ispod automobila.
Maja: Jel ono šta smo radili?
Mali: Je.
Maja: Jesi naučija sve šta san ti objasnila?
Mali: Jesam. I ono slaganje vrimena mi je leglo, riješija san sve točno nekidan na vježbi.
Maja: Dobro je. Nemoj da bude jedinica, znaš dogovor.
Mali: Znam.
Spahija: Bog, mali. Prikosutra u sedam.
Mali: Naletit ću sutra popodne ako uspijen.
Spahija: Ako uspiješ. Ne beri brigu.
Mali: Bog!
Maja: Bog.
Mali izlazi. Maja uklizava pod automobil. Pauza. Spahija staje raditi i stoji naslonjen na automobil, zamišljeno brišući ruke i gledajući pred sebe.
Spahija: Majo?
Maja: *(odlučno)* Znam sve. Nije me briga. Radi šta oćeš.
Spahija prijeđe do stražnje strane auta, čučne i izvuče Maju na kolicima kao da je ladica. Gledaju se. On se odmakne i sjedne. Ona ustane, protegne noge i ruke, pa sjedne i gleda ga.
Spahija: Kako te nije briga?
Maja: Ako sam rekla da nije, onda nije.
Spahija: A ja znam da je.
Maja: A tebe nije?
Spahija: Ja se bar ne pravim da me nije briga.
Pauza. Gledaju se.
Maja: *(Uzdahne.)* Čuješ, Spaki, sve je meni jasno, ti znaš da je Mali meni drag do neba, ali ovo je tvoja odluka.
Spahija: Kako moja, jebiga? Naša je radiona.
Maja: Radiona je naša, ali odluka je tvoja.
Pauza.
Spahija: A znam.
Maja: Čuješ, kad je doluta u garažu ka jebeni pasić prije deset godina, ja još nisam radila s tobom. Ti si ga primija. Ti si mu prvi imbus da u ruke, Spaki, ne ja. Ti si ga nagovorija da ide u automehaničare kad si vidija da ga ne ide gradivo, a da ima ruku za kirurga. Ti, ne ja.
Spahija: Da nije bilo tebe, okinija bi pola predmeta.

Maja: Znam. Sporije ući, ali nije glup ni retardiran. Jebe ga ta disleksija i to mucanje kad je živčan, ali je momak pametan pun kurac. Vidiš da nema skoro ništa aseva, a svu struku rastura. Nema profesora da ga ne fali.
Spahija: Ne moraš meni govorit.
Maja: Spaki?
Spahija: E?
Maja: Kaže se molim.
Spahija: Jebo te molim.
Pauza.
Spahija: Molim?
Maja: To dite je ušlo ovde dan nakon njenog sprovoda. *(odlučno)* Ako ti misliš da je to bilo slučajno, glup si ka kurac.

Maja legne na kolica i uklizuje pod auto. Spahija nastavlja sjediti, a onda se polako digne i prekrije ceradom motor na stolu na kojem je Mali radio. Prekriži ruke na prsima i zabaci glavu gledajući pravo u žarulju koja treperi.

Svjetla se gase.

Drugi je primjer drama Katje Grcić *Molekule*, također pohvaljena na istom natječaju Ministarstva kulture za najbolji neobjavljeni dramski tekst. U svojoj drami Katja Grcić pokazuje kako je od svega nekoliko separatnih motiva moguće napisati vrlo elaboriranu dramu odnosa, u kojoj se čitavo vrijeme isprepliću različiti narativi u strukturi koja je, kao što i naslov sugerira, izrazito „molekularna“.

DRA ME

KATJA GRČIĆ: MOLEKULE / ULOMAK

PRIZOR 1.

Muškarac boemski odjeven furiozno kida stranice knjige koju drži u ruci. Jedan po jedan papiri koje baca u zrak padaju na pod.
VIKTOR: Eto tako! *(kida papire ljutito)* To je rješenje! To je to! Moj leteći roman! Leteći cirkus Viktora Wolfa! Navali narode! *(Ispod glasa)* Jebalo vas vijeće da vas jebalo. I vaša ideološka sranja. I to što se nagrade uvijek, ali uvijek dodjeljuju zna se kako. Ja tebi, ti meni. Felacio famozo! Evo, besplatni ulomci mog remek-djela! Za svakodnevnu uporabu...s ovim gusto otisnutim slovima možete obrisati drvene površine, parkete ili vlastitu masnu guzicu...
Jedan se čovjek u prolazu sagne, podigne jedan od papira na podu, kratko se zagleda u njega i potom ga baci gdje ga je i našao. Viktor ga šutke promatra. Odjednom se smirio, kao vulkan nakon što izbaci svu lavu. Zatim podigne papir s poda i šutke bulji u njega.

PRIZOR 4.

Viktor sjedi za stolom i piše.
„Ima već par dana da sam doputovao. Vere hvalabogu nema. Ona bi me samo ometala. Prekjučer sam se uspio izgubiti. Završio sam u nekoj slijepoj ulici u Varoši. Sad već tri dana pišem o toj nepostojećoj ulici. Nije je bilo na Google Maps, niti je itko od ljudi koje sam zaustavio znao kako se zove. Svi su rekli da nisu odavde. Tako je to s tim vražjim turizmom. Već sam tri puta preradio tekst. Danas dok sam ga čitao, činilo mi se da to što ja pišem, da je to takvo jedno sranje.
Navečer, prije spavanja, nekad razmišljam o njoj, njenim rukama, onom madežu po sredini leđa i kako je rekla da to znači težak teret za čitav život. Ponekad mi još uvijek padne na pamet ono ludilo koje me obuzelo kad su mi javili, ne znam zapravo što me spopalo. Sad kad o svemu razmišljam, sjećam se da sam gledao u objektiv tako poraženo, nadajući se da onaj klippan nije dovoljno talentiran da to i zabilježi. Ali bio je. Jebiga, bio je.“

PRIZOR 11.

Viktor i Vera sjede na verandi kuće u Varoši i piju vino. Toplo je. Vera ima kratku kosu i odjevena je u etno stilu.
Vera: Pa nisi se morao potući s njim.
Viktor: Nisam, ali jesam, hah
Vera: Nisam znala da su pisci tako agresivni.
Viktor: Mnogo je tu potisnute agresije

Vera: Sad zaista izgledaš ko pravi boem s tom zavijenom rukom
Viktor: Da, i ne mogu pisati
Vera: Trebao si osigurati ruke ko Pogorelić
Viktor: Ili guzicu, kao J. Lo
Vera: Zašto guzicu, pa s njom ništa ne radiš
Viktor: Kako ne? S njom se uguzujem... gle samo kako sam se tebi uguzio
Vera: Haha, pa meni je drago kad ti dođeš
Viktor: Pa znam, ali to ne mijenja puno na stvari. E a znaš kad sam zadnji put ovako sjebao ruku?
Vera: Kad?
Viktor: Na onom piru, kad se Ana udala za onog debosa
Vera: Ana, the love of your life?
Viktor: Ana, the bitch I used to love
Vera: Hahah... a koga si ono bio odalamio?
Viktor: Muža joj budućeg
Vera: Hahaha, vi ste zbilja bili nevjerojatni...
Viktor: Bogami jesmo
Vera: Jel se ikad čuješ s njom
Viktor: Upozoravam te, druga ruka mi je još uvijek ok
Vera: Ok, ok, neću više o bolnoj temi
Viktor: Ako želiš znati nešto o meni, kako sam i to, pročitaj moj roman
Vera: Pa znaš da planiram...O čemu se radi?
Viktor: Joj što mrzim pitanje o čemu se radi. O ničemu. O ničemu se ne radi.
Vera: Stvarno ti je taj fitilj kratak jebote
Viktor: Radi se o slobodi Vera, eto o čem se radi...o slobodi da čovjek bude ono što jest...
Vera: Zanimljivo...
Viktor: Pa kažem ti
Vera: Znaš koji je organ povezan sa slobodom?
Viktor: Dupe?
Vera: To nije organ
Viktor: Znaš da sam veliki fan tvojih ezoterijskih otkrića
Vera: Pluća
Viktor: Uf, nikad to ne bi pomislio *(ironično)*
Vera: A ona su ujedno i naš najveći kontaktni organ
Viktor: Mislio sam da je to koža
Vera: E pa nije
Viktor: Elaboriraj prije nego se počnem ne slagati
Vera: Kad ti netko ne odgovara, samim fizičkim odmakom, koža je na sigurnom, nisi više u opasnosti da te ta osoba dodirne. Ali – i dalje dišete isti zrak. Koliko god se odmaknuo, zrak je i dalje zajednički, kužiš?

Viktor: Recimo da ima logike
 Vera: Kod nas na Balkanu, ljudi jako pate od neslobode... zato mnogo puše...pušenjem simuliraju slobodu
 Viktor: Zajedno sjede i puše
 Vera: Da
 Viktor: Ko mi sada
 Vera: Da, puše znatno više kad su u društvu, jer je tu potreba za povezivanjem, tj. zajedničkim udisanjem posebno naglašena...
 Viktor: I loču. Šta je s lokanjem?
 Vera: Lokanje je želja za pobratimstvom bez rizika konflikta
 Viktor: Ja sinoć nisam bio pijan
 Vera: Ti si hodajući konflikt Viktore, to ne ulazi u ove kanone... Kad ljudi popiju, granice i različitosti između njih postaju manje vidljive...i odjednom su svi braća
 Viktor: Ima nešto novo, znaš, ali nije pretjerano zanimljivo
 Vera: Pretvorila sam se u uho
 Viktor: Upoznao sam jednu žensku
 Vera: Uf, jadna hahah
 Viktor: Slatka je, radi u Udruzi za djecu s ADHD-om
 Vera: Pa gdje si je upoznao?
 Viktor: Na radionici pričanja priča. Mislim nije ona bila na radionici, ali s njom sam dogovarao sve...
 Vera: Otkad ti pričaš priče djeci
 Viktor: Otkad mi treba para, to me onaj mali Srđan spojio s njima...honorar nije velik al dobro dođe...
 Vera: Pa dobro, s klincima mora da je zabavno.
 Viktor: Pa je, ali bio sam samo par puta... pa sam se razbolio, a onda sam poslije imao rezidenciju, pa je bilo ono sranje s natječajem, pa se sve zakompliciralo...
 Vera: A dobro šta je bilo njom?
 Viktor: A bili smo par puta na cugu, jednom na večeru...
 Poslala mi je mail prije desetak dana
 Vera: I?
 Viktor: Nisam joj ništa odgovorio
 Vera: U tvom stilu. Jel udana?
 Viktor: Zašto je to ovdje uvijek prvo pitanje?
 Vera: Zato jer smo seljačine i primitivci, a sad mi odgovori jel udana
 Viktor: Je. Al se razvodi. I sad mi sve to gubi neku draž...
 Vera: Šta, zato što se razvodi?
 Viktor: Ma da, to sad sve mijenja...
 Vera: Kako?
 Viktor: Pa znaš kako, sad će htjet nešto ozbiljno...yada yada yada...
 Vera: Pa uvijek možete i neozbiljno
 Viktor: Ma ne znam, zadnji put kad smo zabrijali...ja nisam mogao
 Vera: Zašto?
 Viktor: Ne znam, dok je ona bila sva ne, ne, ne bilo mi je

napeto...skinuo sam joj majicu...
 Vera: Al onda je rekla da? haha
 Viktor: Da jebote, onda je rekla da...i onda mi se više nije dalo...
 Vera: Viktore...
 Viktor: Nisam došao na seks terapiju...
 Vera: Dobro, al nije da ti se ne diže?
 Viktor: Diže mi se, ali samo kad razmišljam o njoj...samo dok je distanca...
 Vera: A kad ti se servira, onda ništa?
 Viktor: Onda ništa
 Vera: U jebote, pa otkad to
 Viktor: Ne znam, već neko vrijeme čini mi se
 Vera: Pa koliko to dugo traje?
 Viktor: Par mjeseci
 Vera: A da probaš afričku šljivu? Haha
 Viktor: Daj ne zajebaji! Uostalom, ti si doktor Haus, da čujem što tvoji magični spisi kažu o tome
 Vera: Nisam sigurna da ti to možeš podnijeti
 Viktor: Probaj
 Vera: A očeš mi reć zašto si sinoć skočio na Bužančića?
 Viktor: Neću
 Vera: Jel ti rekao da si impotentan?
 Viktor: Nije

Posljednji je primjer nagrađivana i već nekoliko puta koncertno izvedena drama *Your Love is King* Espija Tomičića, koja u formi poetskog monologa izrazito sugestivno tematizira različite modalitete rastanka; od onog s majkom koja umire od karcinoma, do svojevrsnog rastanka s vlastitim tijelom i identitetom, ali istovremeno i uspostavljanjem mehanizma preživljavanja i organizacije novog početka. Tek naizgled otvorena struktura zapravo je pomno osmišljen mozaik situacija koje kroz psihodramsku dinamiku teksta na kraju dovode do oslobođenja.

**DRA
ME**

ESPI TOMIČIĆ: YOUR LOVE IS KING / ULOMAK

I
 krevet je dovoljan da u njega stane dvoje ljudi
 ona i još netko
 jedan stol
 dvije knjige
 ona i još netko
 nikog ne razumijem
 donio sam rječnik (njemačko hrvatski)
 i dvije velike milke
 čokolada za ručak večeru i usred noći
 po tome sam se sjećao zajedničkog života
 prije toga smo razmijenile 73 poruke
 svaka riječ u novoj poruci
 enter kao udah
 73 više nego zadnjih deset godina
 više nego ikad
 propušten poziv
 njemački broj
 whatsapp poruka
 zovem te da navijaš za mene u bolnici sam
 ubacila je i neku foru s dinamom i navijanjem
 tek su pretrage
 enter kao izdah
 nisam nazvao
 jer sam sebičan
 jer sam htio da si pišemo
 da imam uspomenu
 da analiziram nakon
 donio sam rječnik (njemačko hrvatski)
 da pročitam nalaz
 u krevet stane dvoje
 ne mogu pisati iz njezine perspektive
 ne mogu znati što ona osjeća
 ne mogu napisati lik nje koja meni govori
 ne mogu stvoriti motivaciju
 višeslojnost
 izgraditi neki karakter za ovaj tekst
 ne mogu napisati nju
 bez da je poznajem
 ali mogu pisati o njoj
 o onom što mi je rekla
 o nama
 kako sam je ponovno upoznao
 i snažno zatvorio oči
 pokušavam se sjetiti kad smo zadnji put spavale skupa
 u krevet stane dvoje
 neka režu što hoće
 rekla je

a ja sam se sjetio svih tekstova koje sam čitao o ženskoj reprezentaciji

gadim se sam sebi

vlastita majka mi piše o svojoj bolesti

a ja razmišljam o literaturi

tko si ti da o tome pišeš

na rivi u splitu

zabijen u neki kafić u kojem su posložili knjige kraj svakog stola

knjige koje su poprimile boju kave

jer ih nitko nikada nije otvorio

zamišljao sam kako uzimam čašu i bacam je u zid hipsterskog kafića

whatsapp poruka

magnetska operacija infuzija gore dole ct pa magnetska s punim želucem pa antibiotik velika rana

htio sam baciti čašu u zid

ali samo sam se javio na mobitel

najmirniji na svijetu

i pitao je jesi jela i kakva je hrana

to mi je djelovalo logično

jer se briga o drugome materijalizira kroz hranjenje

kao da znam što voli

osim čokolade

dvije velike milke

za ručak večeru i usred noći

jedem puding

nabrajala mi je okuse

jagoda

čokolada

vanilija

banana

opisala mi je način serviranja u najsitniji detalj

sve ono što osoba koja ne može jesti primjećuje

jer i ona zna da tišina preko telefona ima posebnu težinu

neka režu što hoće

rekla je

nasmijala se

rekao sam

njemačke su bolnice bolje od naših

ne znam zašto

nikad nisam bio u njemačkoj

o njihovim bolnicama ne znam ništa

ali htio sam da se osjeća sigurno

rekao sam to a htio sam reći

bit će sve dobro

imaju modernu opremu i bitno je da si odlučila ići u bolnicu

iako znam da nije

i da ju je brat prisilio

iako znam da je mjesecima znala što joj je

pričaš mi o dinamiku i navijanju

a ja stojim s pivama i kikirikijem i snažno stišćem oči

pokušavam se sjetiti kad smo zadnji put spavale skupa

mrzim jezike

i njemačku

i bolnicu koja je kilometrima daleko

a ja bih da si tu u vinogradskoj

da skupa sidemo ispred zgrade

i pričamo o lošim aparatima

o tome kako je negdje drugdje bolje

i da se upoznamo u gradu u kojem smo skupa postojale

u kojem sam noću lutao ulicama

a ti doma stajala kraj telefona

u gradu u kojem si ti imala dijete

a ja majku

u krevet stane dvoje

ja uopće nisam siguran govoriš li mi istinu

znam da to strašno zvuči

kako to razgovaraš s njom

bolesna je

rodila te

budite uz nju

to su najteži trenuci

borba tek počinje

to nije samo fizička stvar

sve prestaje

to je informacija koja se teško prima

budite uz nju

Ova tri priložena ulomka tekstova nastalih na radionici dovoljna su potvrda širine poetika kao i tematskih preokupacija, u razvedenom luku od idiomski te geografski lokalizirane drame preko strukturalno disperziranog narativa u svojevrsnoj drami urbaniteta, pa sve do dubokog istraživanja unutarnjeg svijeta dramskog subjekta koji rastvara unutarnju geografiju junakove podsvijesti. Također, na ovom je mjestu osobito vrijedno spomenuti da je na ovogodišnjem, upravo okončanom natječaju Marin Držić, treću nagradu za svoj izvedbeni tekst *zaivanaradica@gmail.com* dobila mlada autorica Anja Pletikosa, za izrazito iskrenu, introspektivnu (mono) dramu o nastanku i nestanku jedne ljubavi, o kojoj će se zasigurno vrlo brzo čuti. Pa iako su ovi primjeri na svaki način reprezentativni presjek materijala nastalih u protekle četiri godine, oni istovremeno svojom širinom otvaraju velik horizont čije je oblikovanje jedino i prije svega u rukama polaznica i polaznika dramske radionice, kako ove Festivalske tako i svake druge sličnog koncepta.

U tom smislu, izuzetkom se zbog poznatih razloga odgađanja pa i otkazivanja Marulićevih dana zbog pandemije COVID-19, kao svojevrsan eksperiment pokazala radionica 2020. godine, koja je kreativni rad na tekstu prvi put iz prostora Hrvatskog narodnog kazališta izmjestila u prostor virtualnog. Dakako, jasne su prednosti takvog oblika kreativnog procesa, koji je prije svega u lakšem povezivanju i činjenici da prijave nisu podrazumijevale i fizički dolazak u Split, pri čemu je radionica svakako predstavljena kao mnogo šira, virtualna platforma. Ono što je pritom nedvojbeno nedostajalo zapravo je na svaki način nezamjenjivo; a to je sama činjenica da je riječ o festivalskom projektu, koji nastaje, razvija se i djeluje u okvirima Marulićevih dana, što je svakako i njegova najveća kvaliteta. Gotovo je identičan primjer inspiriranja izvorištem bila i radionica scenarija za kratki igrani film *Palunko* na kojoj sam također imao privilegiju sudjelovati niz godina, a koja je osmišljena u okviru Zagrebačkog filmskog festivala. U oba slučaja riječ

je o kreativnim laboratorijima koji redovito profitiraju od blizine predstavljenih umjetničkih ostvarenja te koji istovremeno služe i kao prostor za dijalog, ali i ništa manje važno, kao poticaj za vlastito stvaranje.

I upravo iz tog razloga rekao bih da je razmišljanje o budućnosti ove dramske radionice zapravo istovremeno aktivno traženje načina za što boljim i čvršćim integriranjem njezina sadržaja koji prije svega kreiraju nadarene dramske autorice i autori, s programskim sadržajem samih Marulićevih dana. U tom su smislu napravljeni i prvi konkretni koraci. Dramska radionica bila je jednom od tema na nekoliko okruglih stolova vezanih za položaj dramskih pisaca u Hrvatskoj, a sudionici radionice predstavljeni su i na zasebnoj tribini na Marulićevim danima 2018. godine. Na festivalu nakon toga, u formi koncertne izvedbe odigrani su ulomci iz drama nastalih na radionici, uz sudjelovanje studenata 4. godine studija glume u ak. godini 2019./20. na Umjetničkoj akademiji u Splitu, a koje su pripremili njihovi mentori, izv. prof. Bruna Bebić i stručni suradnik Davor Pavić. Sve to ukazuje i na dodatno širenje mogućnosti predstavljanja hrvatskih dramskih autorica i autora, kako bi se njihov vrijedan proces stvaranja drama u realnom vremenu trajanja festivalskih programa učinio što vidljivijim na pozornici koja i pripada hrvatskom dramskom tekstu kao i njegovim autoricama i autorima na Festivalu hrvatske drame Marulićevi dani u Splitu. ■